

Włodzimierz Bałdowski, Anna Kwiatkowska

ZAGADNIENIA MEDALIERSTWA W DZIAŁALNOŚCI MUZEALNEJ STANISŁAWA KOSTKI POTOCKIEGO

Poglądy i zapatrywania artystyczne Stanisława Kostki Potockiego stały się po raz pierwszy przedmiotem głębszego zainteresowania dopiero w 1929 r. ze strony Tadeusza Mańkowskiego, który zajął się bliżej ciekawą sylwetką tego wybitnego magnata i męża stanu jako konesera sztuki^{1/}. W czasie okupacji obszerne wypisy z korespondencji Potockiego poczynił Jan Morawiński, pełniący wtedy funkcję kustosa pałacu wilanowskiego^{2/}. Po wojnie, w czasopiśmie "Meander" ukazały się artykuły Stanisława Lorentza i Marii Ludwiki Bernhard, dotyczące kolekcjonerstwa Potockiego w zakresie waz antycznych, ale dopiero rok 1956 przyniósł wyniki wzmożonych badań nad działalnością Potockiego^{3/}. Na sesji naukowej, jaka odbyła się w Polskiej Akademii

1/ T. Mańkowski, O poglądach na sztukę w czasach Stanisława Augusta, Lwów 1929, rozdz.3,4,7.

2/ Wypisy Jana Morawińskiego, przechowywane w Ośrodku Dokumentacji Naukowej Muzeum w Wilanowie, M.Żr.125, 154 i in.

3/ S. Lorentz, O polskich zbieraczach waz antycznych, "Meander", II,1947, nr 1, s.9-14; M. L. Bernhard, Stanisław Kostka Potocki, kolekcjoner waz greckich, "Meander", VI, 1951, nr 8/9, s.431-449; t a ż s a m a, Wycieczka na Wezuwiusz Stanisława Kostki Potockiego, "Meander", VII,1952,s.465; oraz artykuły w "Roczniku Historii Sztuki" PAN, t.I, Wrocław 1956.

Nauk z okazji 150-tej rocznicy ogłoszenia w Towarzystwie Przyjaciół Nauk dysertacji "O sztuce u starożytnych", została omówiona działalność hr. Stanisława w zakresie teorii sztuki, działalność publicystyczna, jego zainteresowania archeologiczne i architektoniczne. W piętnaście lat później sesja naukowa zorganizowana przez Muzeum w Wilanowie z okazji 150-lecia śmierci Stanisława Kostki Potockiego przyniosła obfity plon dwunastu opublikowanych w "Biuletynie Historii Sztuki" artykułów, które wydatnie poszerzyły obecną znajomość działalności Potockiego jako kolekcjonera, omawiając jego aktywność na terenie Wilanowa, charakteryzując kolekcję obrazów, rycin, waz greckich, a także przedstawiając jego mecenat artystyczny oraz warsztat pracy^{4/}. Postulowana w dyskusji podczas sesji wilanowskiej sprawa opracowania pełnej monografii Stanisława Kostki Potockiego niestety nie doczekała się dotąd realizacji. Działalność kolekcjonerska hrabiego w zakresie numizmatyki i medalierstwa, poza krótkimi wzmiankami, nie posiada żadnych opracowań, mimo, że stanowiła jedną z ważniejszych dziedzin jego zainteresowań na polu krzewienia kultury i historii narodowej.

Zbiór numizmatyczny Stanisława Potockiego znany był współczesnym, a o jego różnorodności wspomniano w późniejszych przewodnikach dotyczących Warszawy. W r. 1827 Łukasz Gołębiowski pisał: "Pałac Stanisława Potockiego, iako dawniejszych właścicieli Denhoffów, Sieniawskich, Czartoryskich i Lubomirskich, liczy bibliotekę wielką, szacowne zbiory minerałów, starożytności i medalów, które ten mąż posiadał"^{5/}. Natomiast Przewodnik po Warszawie i jej okolicach F. Fryzego i J. Cho-

4/ Artykuły w "Biuletynie Hist. Sztuki", 1972, nr 2.

5/ Ł. G o ł ę b i o w s k i, Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy [...], Warszawa 1827, s. 167.

dorowicza z 1873 r. podaje wzmiankę charakteryzującą nieco szerzej zawartość i jakość kolekcji w Wilanowie: "Starożytnicy mają tu do zwiedzenia Wielki Gabinet Numizmatyczny, jeden, który oprócz dawnego rodzinnego zbioru zawiera słynną kolekcję nabytą po Hrabu Franciszku Potockim za sumę 40.000 r.sr. Odznacza się on dukatami koronnymi Zygmunta I, talarami tegoż króla i Stefana Batorego, medalionami z r.1765 Stanisława Augusta i wieloma innymi"^{6/}. Znany Album H.Skimborowicza i W. Gersona z 1877 r. omawia o wiele szerzej część kolekcji wilanowskiej, nabytą przez Augustową Potocką od wdowy po wspomnianym wyżej Franciszku, pomijając w zupełności kolekcję Stanisława Kostki Potockiego^{7/}.

Zbiory Potockiego są owocem jego pasji kolekcjonerskiej, wyrastającej z naukowego racjonalizmu epoki Oświecenia. "Działalność kolekcjonerska - jak pisze o niej Beata Pawłowska-Wilde - była dla ówczesnych nie tylko modą, świadczyła o poziomie artystycznej kultury tych, co ją uprawiali. Kolekcjoner w ówczesnym rozumieniu, to jednocześnie znawca i autor dzieł sztuki. Znawcą może być ten tylko, kto osądza dzieła krytycznie"^{8/}.

Studiując zagranicą, we Francji i Włoszech, Stanisław Potocki zetknął się dość wcześnie z okazałymi zbiorami. "Od najmłodszego wieku mego - mówi sam o sobie - pocią-

6/ F. F r y z e, J. C h o d o r o w i c z, Przewodnik po Warszawie i jej okolicach, Warszawa 1873, s.90.

7/ H. S k i m b e r o w i c z, W. G e r s o n, Wilanów, Album widoków i pamiątek, Warszawa 1877, s.95; Z. W d o w i s z e w s k i, Franciszek hr.Potocki /1788-1853/ i jego zbiór monet i medali w Warszawie, "Wiadomości Numizmatyczne", V, 1961, s.148.

8/ B. P a w ł o w s k a - W i l d e, Początki muzealnictwa w Polsce, "Zeszyty Nauk.Uniw.M.Kopernika w Toruniu", z.21, 1966: Zabytkoznawstwo i konserwatorstwo II, o.c.

gnęła mnie jakaś przyrodnia skłonność ku nauce Sztuk Pięknych. Pierwsze moje w nich ćwiczenie się było we Włoszech. Lat kilka młodości mojej, w tym pięknym kraju spędzonych, sprawiły, że choć cudzoziemiec, przejąłem się co do sztuk przesądami jego"^{9/}. Racjonalistyczne założenia estetyki podkreślały społeczno-wychowawcze zadania sztuki. Wraz z przedstawicielami Oświecenia Potocki walczył o kształcenie smaku i gustu, o podniesienie poziomu nauki i sztuki, łącząc go ściśle z rozwojem gospodarczym kraju.

W odróżnieniu od innych współczesnych kolekcji zbiory Potockiego daleko odbiegały od modelu "gabinetu osobliwości", w kierunku ekspozycji muzealnej o przeznaczeniu naukowo-dydaktycznym. Na tle takich kolekcjonerów epoki, jak Stanisław August Poniatowski, Moszyński, Kołłątaj, Helena z Przeździeckich Radziwiłłowa, Izabela Czartoryska, czy Izabela Lubomirska, - osobowość Stanisława Kostki Potockiego pod względem kultury kolekcjonerskiej wybija się szczególnie korzystnie. Myślał on nie tylko o samym gromadzeniu dzieł sztuki, jako takim, lecz o spożytkowaniu swych zamiłowań z korzyścią dla społeczeństwa. Świadectwem takiego właśnie podejścia do przedmiotu jest fakt podjęcia przez niego idei proponowanej wcześniej przez Mniszcha /1775 r./, idei utworzenia Muzeum Polskiego, czego wyrazem

9/ T. M a n i k o w s k i, O poglądach na sztukę w czasach Stanisława Augusta, [w:] Mecenat artystyczny Stanisława Augusta, Warszawa 1976, s.154; wrażenia z podróży opisane własnoręcznie przez P o t o c k i e g o: "Voyage en Italie et en Allemagne, dzieło oryginalne Hr. Stanisława Potockiego, prezesa Senatu"/AGAD, APP 256/, dotyczą podróży do Niemiec w 1783 i do Włoch w latach 1795-7.

są dwa znane dziś powszechnie projekty architektoniczne z lat 1781-91, wykonane osobiście przez Stanisława Kostkę Potockiego^{10/}. Jak dziś już wiadomo, ze wszystkich wcześniejszych projektów stworzenia muzeum publicznego, jako pierwsze doczekało się realizacji w 1805 r. muzeum w Wilanowie, utworzone przez Potockiego w jego własnym pałacu. Znajdującą się tu bibliotekę specjalistyczną, dotyczącą różnych gałęzi sztuki, a w niej zbiory numizmatów, udostępniano jedynie badaczom.

Potocki podziela pogląd Mniszcha, który zaleca przy projektowaniu muzeum: "Numizmata różne, zwłaszcza narodowe, służące wyłuszczeniu i dowodom historii, z czasem zebrane być powinny^{11/}". Medalierstwu wyznaczył Potocki rolę propagującą historię narodową wśród społeczeństwa. Zbieractwo monet i medali w jego przypadku szeroko wykraczało poza ramy amatorstwa, poparte było solidnym warsztatem naukowym, zgromadzonym w bibliotece.

Ogromne ilości publikacji i zagranicznych katalogów innych kolekcji, dotyczących tej dziedziny sztuki były przywożone z podróży po Europie^{12/}. Wśród wielu

10/ B. P a w ł o w s k a-W i l d e, o.c., s.19; zob. też S. L o r e n t z, Działalność Stanisława Kostki Potockiego w dziedzinie architektury, "Rocz.Hist.Sztuki" PAN, I, Wrocław 1956, s.457.

11/ B. P a w ł o w s k a-W i l d e, o.c., s.8.

12/ B. M a j e w s k a-M a s z k o w s k a, T.S. J a r o s z e w s k i, Podróż Stanisława Kostki Potockiego w świetle jego korespondencji z żoną, [w:] Sarmatia Artistica, Warszawa 1968, s.111-134; zob. też c i s a m i, Podróż Stanisława Kostki Potockiego do Anglii w 1767 r. w świetle jego korespondencji z żoną, "Biul.Hist.Szt" XX, 1972, nr 2, s.211-7; E. S k i e r k o w s k a, Warsztat pracy [...], tamże, s.189.

książek przywiezionych przez Potockiego z Anglii znalazły się m.in. także pozycje dotyczące medalierstwa. W sporządzonym spisie znajdują się np. "Bibliothèque [..] et médailles", wyceniona na 2 dukaty, Jamesa Gibbisa "Bibliotheca Radcliviana" wydana w Londynie w 1747 r.; katalogi "Médailles Bodleiana" /zbiory Bodleya w Oxfordzie/, "Médailles des empereurs grands et petits", wycenione na 2 dukaty^{13/}. W 1787 r. nadeszły do Warszawy pakunki, zawierające nabytki z wcześniejszej o dwa lata podróży do Karlsbadu, Drezna, Wiednia i Włoch; obok zakupionych dzieł sztuki znalazły się tu także tomy książek. Stan posiadania biblioteki Stanisława Kostki Potockiego dobrze ilustrują /wg spisu K.Sumińskiego z 1839 r./ "Katalogi Estampów i nazwiska sławniejszych malarzów hiszpańskich, tudzież katalogi książek dawniej Xiążąt Lubomirskich, Ignacego Potockiego i Stanisława Potockiego od 1733 i następnych oraz wypisy z różnych innych katalogów". Jest to inwentarz biblioteki wilanowskiej, w skład której oprócz wymienionych weszły również częściowo księgozbiory Szczuków i Kątskich. Sporządzony w 1808 r., został uzupełniony w latach 1809-1818^{14/}. Rzeczowy układ inwentarza odzwierciedla zainteresowania właścicieli, reprezentowane przez dobór

13/ E. S k i e r k o w s k a, j.w.; zob.też AGAD, APP 141, m.in.s.121. W spisie książek przywiezionych przez St.K.Potockiego z Anglii /przez niego sporządzonym/ wiele tytułów podanych jest w skrócie lub w sposób niepełny. M.in. zwraca uwagę opracowanie Filipa B o n a n i e g o p.t. "Numismata summorum pontificum templi Vaticani, Romae 1696", z cytowaną przez autorkę dedykacją: por.E. S k i e r k o w s k a, o.c., s.190.

14/ W. S e m k o w i c z, Przewodnik po zbiorze rękopisów Wilanowskich, Warszawa 1961,s.120;AGAD, APP 141.

UWAGA: w cytowanych w dalszym ciągu niniejszego artykułu materiałach źródłowych zachowano oryginalną pisownię.

dział w ich księgozbiorach. Dział XIX to "Antiquitates", XX-ty zaś to "Médailles". Inwentarz uzupełnia "Spis brakujących książek" /jak widać z dalszych adnotacji, chodzi o dzieła wypożyczone/, gdzie pod "Antiquitates" figuruje "Catalogo Numismatum Medailles Gallie/?/" z 1797 r., pod "Médailles" - "Tables des Monnoyes dans les 4 parties du Monde", "Einteilung zum Schlesischen-Münzwesen". Wśród wielu książek odnotowanych w dziale "Médailles" niektóre zawierają dopisek "jest w Warszawie", z czego wynika, że znajdowały się w bibliotece pałacu warszawskiego. Do nich należą np. "Médailles sur les Principaux événements du Règne de Louis le Grand à Paris 1702", czy też "Médailles sur les Principaux Évènements de P. Empire de Russie depuis le Regne de la Grand jusqu'à celui de Catrin II avec des Explications Historiques par Raoul [Raoul?] de Tiregule à Potsdam 1772"^{15/}. Katalog dawnego księgozbioru Stanisława Kostki Potockiego, sporządzony ok. 1835 r., zawiera dzieła wydane do 1817 r.^{16/}. Według niego w "Gabinecie Sztuk Pięknych" znajdowało się

15/ W. S e m k o w i c z, j.w.; APP 141: "Spis brakujących książek", s.10; "Spis książek brakujących w Bibliotece Warszawskiej", s.18; "Antiquitates", s.181-184, "Médailles", s.185-188, dopiski "jest w Warszawie" na s. 186. Bibliotekę Stanisława Potockiego omówiła po raz pierwszy J. R u d n i c k a, Biblioteka wilanowska. Dwieście lat jej dziejów /1741-1932/, Warszawa 1967 - autorka datuje cytowany wyżej "Spis" na lata 1810-17, zob.s.75-115.

16/ J. R u d n i c k a, Biblioteka wilanowska, o.c. s.116-17. "Katalog Dzieł Gabinetu Sztuk Pięknych Pałacu Willanowskiego" znajduje się w Bibl.Narodowej pod sygn. Wil.Kat.30,31, a odpis w AGAD: por. S e m k o w i c z, o.c., s.289 poz.182.

398 dzieł z zakresu sztuki, w tym liczne publikacje dotyczące numizmatyki i muzyki. Obok kolekcji medali polskich w Gabinecie dzieł sztuki warszawskiego pałacu Stanisława Potockiego, którą podziwiali w 1790-92 r. przebywający w Warszawie podróżnicy francuscy, Fortia de Piles i Boisseglin de Kerdu, istniała biblioteka, zapewne również zawierająca dzieła o tematyce numizmatycznej^{17/}.

W swych zainteresowaniach numizmatyką Stanisław Potocki nie ograniczał się jedynie do gromadzenia literatury z tej dziedziny. W oparciu o istniejące ówczesne publikacje opracowywał i systematyzował swój zbiór numizmatów w formie katalogów, spisów i rozpraw.

Warto nadmienić, że sposób opracowania niektórych katalogów nie odbiegał od obecnie publikowanych. Opracowana pozycja katalogowa zawierała wszystkie elementy określające obiekt: temat, opis awersu i rewersu, datowanie, pochodzenie obiektu, autora, glosę informującą o okolicznościach powstania medalu, bibliografię, materiał, wagę i wartość szacunkową. W niektórych przypadkach rozszerzono również informację dotyczącą autora. Katalogi uwzględniały podziały: chronologiczny, historyczny lub geograficzny. W ich ramach następowały po-

17/ J. R u d n i c k a, o.c., s.97, podaje według tychże "Voyage de deux François en Allemagne, Danemarck, Suède, Russie et Pologne fait en 1790-92", t.V, Paris 1796, s.52-55. Bogatej kolekcji medali polskich oglądanej przez wspomnianych podróżników francuskich dotyczył zapewne niezachowany obecnie "Katalog zbiorów monet i medali polskich od XVI do XIX w." w AGAD, APP 415 /Biblioteka Nar. sygn.K.Piekarskiego 819, 820/. "Katalog warszawskiej biblioteki Augusta i Aleksandry z Potockich Potockiej" sporządzono w 1843 r. i uzupełniono w następnym /Bibl.Nar.sygn.Wil.Kat.40; w AGAD, APP 492/. Wg niego znajdowały się one w pałacu warszawskim na Krakowskim Przedmieściu.

działy według użytego materiału: złoto, srebro, miedź, masa. Okres objęty omawianymi tutaj dokumentami, pozwala nam prześledzić intensywny rozwój metody klasyfikowania numizmatów. Najwcześniejsze katalogi ograniczają się do inwentaryzacji obiektów w obrębie np. danego mebla, szuflady lub szkatułki. W późniejszych katalogach, zwłaszcza o charakterze inwentarzy, duży nacisk położono na wartość szacunkową medali, dzieląc je według kruszcu. Dopiero w ostatniej fazie na pierwszy plan wysunięto wartość artystyczną i dokumentalną medalu. Próba rekonstrukcji kolekcji Stanisława Potockiego jest trudna ze względu na ciągły ruch poszczególnych egzemplarzy, wchodzących w jej skład. Wiele z nich zmieniało właściciela drogą darowizn, zastawów, sprzedaży, czy wymiany na inne. Zdarzały się również przypadki zaginięcia wypożyczonych obiektów lub ich przywłaszczenia. Większość tych operacji nie posiada dokumentacji archiwalnej. Dokumenty, które się zachowały, są częściowo przemieszane i nie zawsze datowane. Podstawę naszych badań stanowi zespół inwentarzy i katalogów, pochodzący z Archiwum Publicznego Potockich, przechowywanych obecnie w AGAD pod sygnaturą 140 i 259. Dokumenty te, zebrane w kilku poszytach oprawionych razem, opatrzone są wspólnym tytułem naklejonym na grzbiecie: "Katalogi Numizmatyczne". Znaleźć tu można szereg katalogów i spisów, których krótka charakterystyka jest zawarta w zamieszczonym wśród nich "Summariuszu". Nie jest on datowany, ale należy przypuszczać, że został sporządzony po 1794 r. /uwzględnia bowiem papiery odnoszące się do tego czasu/. Summariusz zatem stanowi szkic kolekcji Stanisława Kostki Potockiego w kształcie, jaki miała ona w końcu XVIII w. Na nim w

główniej mierze należy się oprzeć, w miarę możliwości uwzględniając określenia Stanisława Potockiego, nie zawsze zgodne z prawdą historyczną, lecz odzwierciedlające stan badań historyków w końcu XVIII stulecia. Pełny tytuł tego dokumentu brzmi: "Summariusz Papierów do Medalów Złotych, Srebrnych i innych J.W., Stanisława Hrabiego Potockiego, Generała Artylerii, własnych służący". W jego skład wchodzi rozwinięte tytuły katalogów, inwentarzy i spisów z krótkimi komentarzami^{18/}.

Wstęp do "Summariusza", to dokładne omówienie katalogu z 1749 r., dalej następują punkty oznaczone literami od A do M, z katalogami w kolejności lat: 1783, 1769, 1774, oraz inne nie datowane. Pierwsza pozycja Summariusza brzmi: "Opisanie Medalow Złotych Srebrnych y Monet różnych z Explikacją ich znaczeń, jako też waloru, atramentem czarnym y częścią czerwonym przez J.P. Kap.Koschkula Hystorycznie zebrane w oddziałach następujących jako to [?..?]" i tutaj następuje wyszczególnienie zawartości dziewięciu zeszytów, odpowiadających trzynastu szufladom szafki, w której kolekcja ta była przechowywana. Katalog ten został sporządzony w 1749 r. w języku polskim i francuskim. Zawiera on medale antyczne, poczynając od czasów Aleksandra Wielkiego do 306 r. n.e., z odniesieniem bibliograficznym do "Libris Vallemont" [?..?] oraz medale polskie i obce, mieszczące się w datach 1486-1748. W obrębie poszczególnych szuflad zachowano układy chronologiczne^{19/}.

Tytuł następnej pozycji brzmi: "Estraxt albo Summariusz wszystkich tu w tej skrzynce znajdujących się Medalów. Z którego okazuye się Iż wszystkich iak wyżey

18/ AGAD, APP, 140.

19/ "Summariusz", j.w., s.11.

oddziółów było 13. Brakuje więc N^o12, a wyżej N^u 2 y 3" "Ekstrakt" ten stanowi streszczenie omówionego już katalogu z 1749 r. i uzupełnienie wiadomości, dotyczących zawartości brakujących w katalogu szuflad. Znajdujemy tam między innymi monety srebrne i złote, duplikaty starych medali, szelągi, stare litewskie grosze Zygmunta I, grosze i szelągi króla Aleksandra, monety saskie, brandenburskie i moskiewskie, a nawet monety tureckie^{20/}.

Następną pozycją jest inwentarz pochodzący z 16-go października 1783 r. Stanowi on punkt "A" Summariusza. Jest to: "Opisanie Numizmatów Złotych, Srebrnych, Miedzianych y Massowych w Roku 1783 in Menso Octobri w Warszawie obejmuje in folio wielkiej miary kart 8 Wewnątrz Tytułi Opisanie Waloru istnego Medalów złotych oraz każdej sztuki pod numerami ułożonych waga tychże [...] Dalej szczególne tytuły są takowe [...]". Po tytule następują rozdziały uwzględniające podział kolekcji pod względem stosowanych materiałów. Rozdział pierwszy, to "Opisanie Waloru istnego Medalow Złotych oraz każdej Sztuki pod Numerami ułożonych, waga tychże [...]". Wyszczególniono tu zawartość sześciu szuflad szafy/ustawionej między oknami/, mieszczących 751 obiektów oraz zawartość szkatuły, którą stanowi 31 medali złotych.

^{20/} Katalog z 1749 r. zawiera opis 11 szufladek w 11 rozdziałach.

Łączna ich wartość wynosi 2.472 dukaty^{21/}.

Rozdział drugi stanowi "Opisanie Numizmatów Srebrnych w Dwóch Szafach y Szkatułce y Siedmiu workach". Wspomniany zespół zawiera 120 srebrnych grzywien. Medale miedziane opisane są w kolejnym rozdziale: "[...] ile się znajduje sztuk medalow miedzio wych w różnych gatunkach". Łącznie sztuk 219. Zamieszczono tu szkatułkę z "Imperatorami rzymskimi", poczynając od Romulusa aż do Wergiliusza oraz szkatułkę z medalami miedzianymi elektorów bawarskich i królów angielskich.

W szafach znalazły miejsce między innymi medale "imperatorów Rossyjskich od Aleksandra syna Michała" i medale "Królów Polskich". Rozdział ostatni tego inwentarza zawiera "Medale z Massy". Są to odlewy medali, które z różnych względów nie trafiły do zbioru, a stanowiły jego uzupełnienie, wykonane z tzw. glaspasty - określane jako "koloru koralowego" oraz gipsowe o grafitowanej powierzchni - koloru stalowego. Jest to pozostałość po kolekcji Stanisława Kostki Potockiego, zachowana częściowo w zbiorach wilanowskich wraz z dwiema siedmioszuffladkowymi medalierami pochodzącymi z końca XVIII w. /il.1-3/zawierającymi odciski medali i gemm^{22/}/il.4-6/.

21/ AGAD, APP, 140: Punkt A "Summariusza". Określenie "szafa między oknami" zawarte w tytule tego punktu dotyczy oczywiście gabinetu w pałacu Potockiego w Warszawie. W Bibliotece Narodowej w Warszawie wśród katalogów wilanowskich znajduje się "Ogólny Spis Szafeczek, Szkatulek i Pudełek z różnemi Wyciskami, Medalami i Numizmatami oddanych na Skład do Biblioteki Willanowskiej".

22/ Medali "koloru koralowego" podano w inwentarzu sztuk 38, "koloru stalowego" 21, łącznie 59. Kolekcja ta jest obecnie w trakcie opracowywania.

1. Wnętrze Wielkiej Sali Bibliotecznej z widocznymi na parapecie okna medalierami (por. il. 2 i 3), wg W. Kasprzyckiego z ok. 1838 r.
Fot. ze zbiorów IS. PAN.

2. Medaliera ze zbiorów wilnowskich. Francja kon. XVIII w.
(zamknięta). Fot. B. Serebyński.

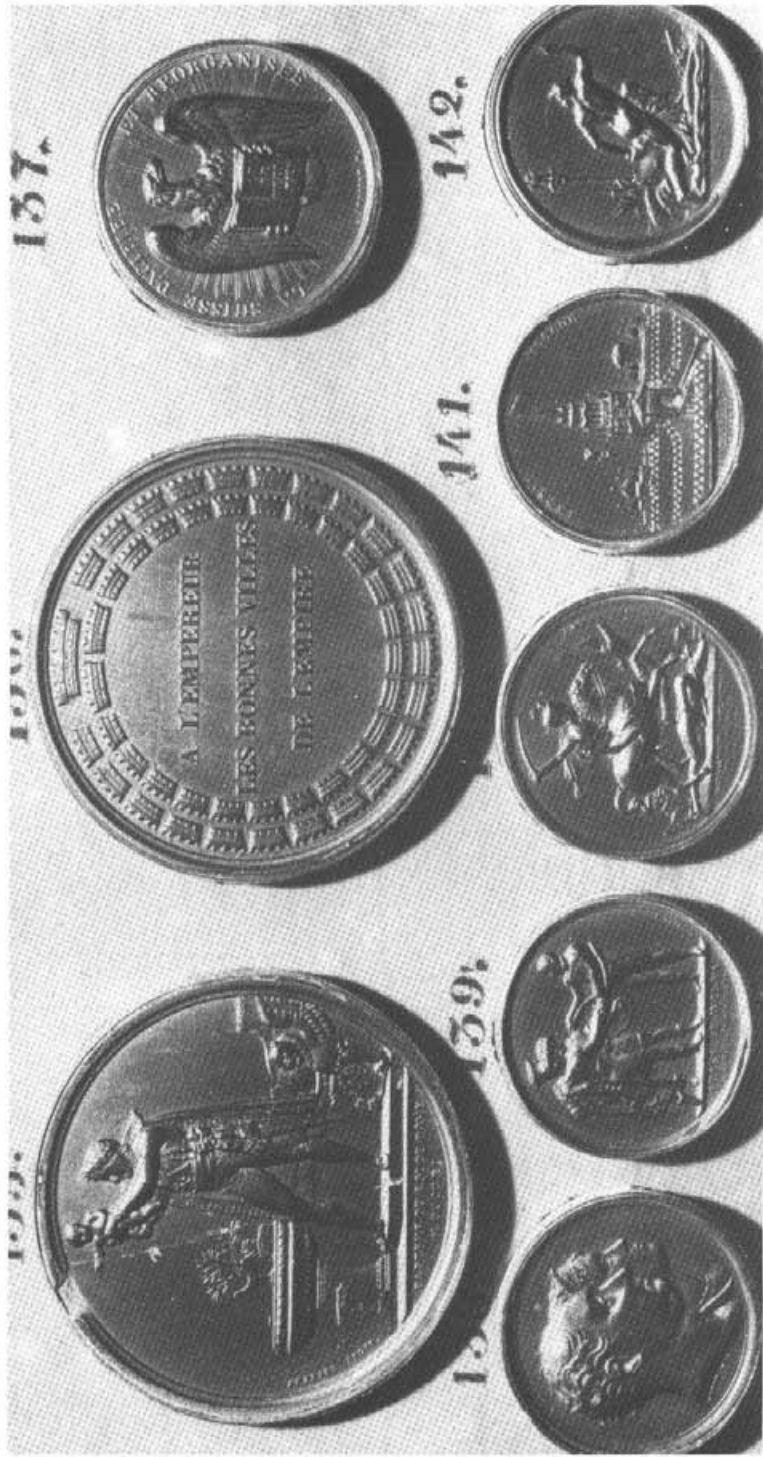
4. Odejski medali europejskich – zachowany fragment kolekcji S. K. Potockiego,
Fot. B. Serebyńska.

3. Medaliera ze zbiorów wilanowskich, Francja kon. XVIII w.
(otwarta) Fot. B. Seredyńska.

5. Odciski medali europejskich – zachowany fragment kolekcji S. K. Potockiego.
Fot. B. Seredyńska.

6. Odciski medali europejskich, zachowany fragment kolekcji S. K. Potockiego.
 Fot. B. Seredyńska.

Jak wynika z ryciny Kasprzyckiego przedstawiającej wnętrze sali na II piętrze pałacu, a pochodzącej z 1834 r., medalierki te znajdowały się wtedy w Bibliotece Wilanowskiej w tejże sali /dawnej Sali Uczt Jana III/, na parapecie okna, po bokach umieszczonego tam zegara /il.1/. Wspomniany wyżej inwentarz sporządził Stefan Chotomski jeszcze w Warszawie, o czym świadczy jego własnoręczny podpis.

Punkt 2 "Summariusza" zawiera: "Reyestr Medalow, Numizmatow tudzież Pieniędzy żadszych rozmaitego kruszcu spisany na nowo w Heilsbergu 28.Juni R^u 1769 Obeymuie in folio miary średniej kart zapisanych cztery, z których na karcie pierwszej Sztuki Złote in Summa 14, na karcie drugiej Sztuki Srebrne duże in Summa 23, na karcie trzeciej y czwartej Regestr Pieniędzy starych polskich i litewskich in Summa 116"^{23/}

Punkty C, D, E, odnoszą się do katalogu Stanisława Lubomirskiego, marszałka wielkiego koronnego. Punkt C zawiera: "Katalog Gabinetu Medalow J.O.Xcia Lubomirskiego Marszałka W.Kor. za panowania Stanisława Leszczyńskiego y królów Augusta II y III: Pierwsza strona w Avers druga w Revers. W katalogu więc te medale opisane są z obadwu stron y cena ich czyli wartość bez wagi opinative położona". Zawiera on 26 pozycji opracowanych w języku polskim, spisanych w kolejności ich napływania do kolekcji. Całość rozpoczyna się medalem wybitym z okazji kampaментu pod Mithbergiem z 1730 r., a kończy medal z okazji ślubu Marii Leszczyńskiej z

z królem francuskim, Ludwikiem XV, w 1725 r. Punkt D kontynuuje opracowanie obiektów w miarę ich napływu. W punkcie E zamieszczono: "Katalogi Gabinetu Medalow y Numizmatów po obydwóch ich stronach w języku niemieckim opisane toż samo obeymujące co y katalogi pod literami C y D"^{24/}.

Katalogiem wyróżniającym się pod względem układu jest zawarty w punkcie F "Katalog Medalow y Numizmatow opisujący ie po obydwu stronach z rozgatunkowaniem tychże geograficznym na Kraie, Państwa, Xięstwa etc. ...". Tu następuje wykaz 51 rozdziałów, które poprzedza: 1. Porządek ułożonego katalogu, 2. Indeks^{25/}. Pierwsze rozdziały uwzględniają medale monarchów, począwszy od "Cesarzy Rzymskich" /narodu niemieckiego/, poprzez "cesarzy" moskiewskich, królów hiszpańskich, portugalskich, francuskich, szwedzkich, duńskich, węgierskich, czeskich, pruskich, aż po elektorów kolońskich, bawarskich, saskich, brandenburskich i hanowerskich. Kolejna grupa, to dygnitarze związani z kościołem oraz księżęta; wchodzi w nią m.in. papieże rzymscy, arcybiskupi salzburscy, biskupi otomańscy, margabowie brandenburscy, arcyksiężęta austriaccy, księżęta śląscy, anhaltynscy, brunszwicy, lüneburscy, siedmiogrodzcy. Siedem foliałów zajmują "grafowie", a ostatnią grupę stanowią medale, związane z księstwami, m.in. modeńskim, mantuańskim, parmeńskim, sardyńskim, sabaudzkim i tp.

Cały katalog kończy grupa medali różnych, zawartych w rozdziale "Miscellanea" oraz nie zidentyfikowanych - "Incognita"^{26/}. Podział wprowadzony w katalogu sta-

24/ Datą końcową tego katalogu jest rok 1763.

25/ AGAD, APP 140, s.18.

26/ J.w., pozycje 103 - 110.

nowił układ ramowy, który umożliwiał sukcesywne uzupełnianie zbioru; dlatego też niektóre z rozdziałów nie były poparte żadnym konkretnym przykładem obiektów.

Cztery kolejne punkty "Summariusza" - G, H, J, K, tworzą katalog z 1774 r., w skład którego wchodzi cztery tablice: "Tablica pierwsza zawierająca Monetę Polską, Litewską, Pruską, Toruńską, Elbląską, Świdnicką, Inflancką, Ryską y Kurlandzką, od Venceslava drugiego do Zygmunta III, pisana w języku Polskim in folio fracta pagina R^u 1774: Poczyna się "Venceslaves Annie N° 1mo Grosz Czeski czyli Pragski Władysława II, a wyraża koronę Czeską etc."; kończy się zaś na ostatniej, 22-giej karcie, tak: "Siedmiogrodzka także z Rokiem wytartym"^{27/}. Omówiona tablica stanowi punkt G "Summariusza"; punkt H - to "Supplement Tablicy Pierwszej", będący jej kontynuacją i obejmujący łącznie 336 obiektów.

"Tablica 2^{ga} zawierająca w sobie medale złote, tyczące się Historii Królestwa Polskiego: znajdujące się na każdym medalu po obydwu jego stronach: wyrażenia w języku łacińskim". Ostatnia tablica, czyli punkt K "Summariusza" zawiera "medale tyczące się historii Królestwa Polskiego"^{28/}. Kolejne punkty, L i M, stanowią raptularze, dotyczące wyżej wymienionych katalogów. Szczególną pozycję zajmuje "Opisanie numizmatów 3^{ch} Stefana Batorego, Króla Polskiego 1579 y 1582 R^u, z przytoczeniem kroniki Panowania iego, które nie jest dokończone y tylko znajduje się zapisanych in

27/ Wykaz kolekcji z 1774 rozpoczyna się na s.214 poszytu APP 140 punktem G. Przy tablicy I adnotacja odręczna: "już przepisane".

28/ Tabl. II i III zawierają odpowiednio 123 poz. i 80 poz., poczynając od stron 273 i 311 poszytu APP 140.

folio w języku łacińskim kart 5 N^{mi} 1-10, liczbą oznaczonych". Umieszczono tutaj dokładną kopię kroniki z czasów króla Stefana^{29/}. Uzupełnieniem dokumentów zawartych w omawianym rękopisie są papiery dotyczące numizmatyki, zatytułowane: "Katalog medalów i inne pisma stosowane Stanisława Kostki Potockiego"^{30/}. Daty końcowe, podane w opisie mikrofilmu: 1772-1777, wydają się wątpliwe ze względu na zawartość włączonych dokumentów, które wskazują na późniejsze ich pochodzenie /wśród wymienionych tutaj obiektów występuje np. medal Stanisława Augusta z 1781 r./. Zamieszczono tu listy, szkice omawianych już katalogów, krótkie noty odnoszące się do poszczególnych numizmatów /również i takich, które znajdowały się w innych kolekcjach/, a także krótkie rozprawy historyczne, jak np. "O denarze Bolesława Chrobrego"^{31/}, z opisem, wnioskami i informacją dotyczącą miejsca aktualnego przechowywania obiektu. Należy nadmienić, że Potocki oprócz katalogowania posiadanych zbiorów prowadził również ewidencję obiektów, które chciałby mieć w swojej kolekcji, bądź tych, których użyczył w depozyt innym miłośnikom numizmatyki. Świadectwem tego rodzaju działań są takie wykazy, jak np. "Médailles qui manquent" lub "Wykaz brakujących obiektów" /z dopiskami "nie masz"/^{32/}.

Powyższe dokumenty zostały omówione zaledwie w za-

29/ AGAD, APP 140, j.w., s.315.

30/ AGAD, APP 259, mikrofilm w AGAD nr 19437.

31/ AGAD, APP 259, s.11 podaje informację, że denar ten wykonano na intencję sojuszu Chrobrego z Bolesławem III Czeskim oraz, że przechowywany jest w zbiorze ks. Czartoryskiej w Puławach i należy go datować na rok 1004.

32/ J.w., s.73, wykaz "Médailles qui manquent" oraz APP 140, s.352-3: "Wykaz brakujących obiektów" w ilości 22 sztuk; c.d. "Wykazu" na s.355 poz. 37-144.

rysie. W tej fazie badań pozwalają one jedynie na ramowy szkic charakteru kolekcji Potockiego. Papiery wchodzące w skład omówionego "Summariusza" wskazują, nawet przy pobieżnej orientacji, jak niezwykle cenny, bogaty i zróżnicowany był zbiór numizmatów Stanisława Kęstki Potockiego. Wartość tej kolekcji w pełni potwierdzają opinie współczesnych, zaliczające ją do najwspanialszych w kraju. Świadczyła ona również o wielkiej wiedzy właściciela, popartej wyrobionym smakiem artystycznym i zamiłowaniem do sztuk pięknych.

Zilustrowany "Summariuszem" kształt, jaki zbiór Potockiego osiągnął pod koniec XVIII stulecia, był efektem wieloletnich zabiegów kolekcjonerskich. Pasja, zapoczątkowana w okresie młodzieńczych podróży włoskich Stanisława Kęstki, zaowocowała zbiorem, którego zasadnicze zręby obrazuje katalog z 1769 r.; był on jeszcze stosunkowo skromny, zawierał zaledwie 159 obiektów dość różnorodnych, jednak o przeważającej tematyce medali polskich. Późniejszy o kilka lat katalog z 1774 r. ukazuje bardziej już rozbudowaną kolekcję /539 sztuk/, ciągle w obrębie czterech tablic, w której wyraźny nacisk został położony na tematyce związanej z historią Królestwa Polskiego. Rozszerzają ją znacznie luźne notatki rękopisu 259, zawierające opisy 602 obiektów, również w obrębie czterech tablic, pt. "Moneta Regum Poloniae"^{33/}. Ogromne zróżnicowanie kolekcji Potocki osiągnął następnie dzięki włączeniu do zbioru szeregu

33/ AGAD, APP 259, s.14-64.

zespołów numizmatycznych o różnych profilach i tematyce, nabytych drogą darowizn, spadku lub kupna.

Ogromną kolekcję Stanisława Lubomirskiego otrzymała po ojcu małżonka Stanisława Kostki, Aleksandra z Lubomirskich^{34/}. Miało to miejsce zapewne w październiku 1783 r., gdy sporządzony został przez ekonoma generalnego dóbr wilanowskich, Stefana Chotomskiego, pełnomocnika księżnej Izabeli Lubomirskiej, omówiony w "Summariuszu" inwentarz numizmatów pozostałych po księciu marszałku. Dzięki temu do zbioru hrabiego trafił cenny zespół medali antycznych, bardzo zróżnicowana grupa medali obcych oraz duża ilość monet polskich i obcych wraz z ich wcześniejszymi katalogami, t.j. z 1749 r. i z okresu panowania Stanisława Leszczyńskiego, Augusta II i III. Ta część kolekcji, t.zn. zbiór Lubomirskiego, była przedmiotem różnych transakcji. Z okresu, w którym powstał "Summariusz", czyli z końca XVIII stulecia, pochodzi projekt sprzedaży najcenniejszego jej fragmentu, czyli 678 medali złotych. Dowiadujemy się o tym z późniejszej notatki, zamieszczonej na jednej z kart inwentarza z 1783 r. Notatka ta brzmi: "Za te Numizmata y Medale iest dyspozycja J.O.Xżny Marszałkowej W.Ko., ostatni Valor ustanowić Zł.Pol.70.000 - dico siedemdziesiąt tysięcy. Do tych Medallów należyć mają szafy y Księgi Medalliczne"^{35/}.

Olbrzymią część zbioru po teściu przesyła Kostka

34/ W. S e m k o w i c z, o.c., s.120; zob. też T. M a r k o w s k i, O poglądach na sztukę, o.c., s.158; S. K. K o s s a k o w s k i, Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich, Warszawa 1860, t.II, s.39; B. P a w ł o w s k a - W i l d e, o.c.s.16.
35/ W. S e m k o w i c z, o.c., s.119; APP 140,jw.

Potocki do Wiednia, gdzie od 1791 r. przebywała księżna Lubomirska. Co znajdowało się w przesyłce, wiadomo z notatek Potockiego, opatrzonych wspólnym tytułem: "Medale które Stanisław Potocki przesyła do Wiednia Księżnej J.Mci Lubomirskiej M.W.X.L.": "[...] Medale są zamknięte w osobnej paczce, a szafka na medale w osobnej. Szafka ta należała do Zygmunta III, jak świadczą herby jego i żony na drzwiczkach i potrójny wieniec [?] na górze, wyjęty ze złotego Medalu jego, co się w tym zbiorze znajduje. Szafka ta zamyka w sobie tablic 15, z których 7 tylko są numerowanych, wewnątrznie na rogach, bo te służą medalom polskim, reszta zaś na talery i monety przeznaczona numerów nie ma, ale się one znajdują na paczkach medalów do nich należących. Numer tedy pierwszy położony na pakiecie medalów znaczy, że należą do pierwszej tablicy [...]. Na pierwszym miejscu tej tablicy brak medalu. Poświęconym one bowiem było [...] pamięci tego co ten zbiór zgromadził i tej z rąk których go [...] odebrałem [...], są to dawne srebrne pieniądze to jest zbiór najdokładniejszy i najciężniejszy monet tak różnie bitych, jakich tylko w Polsce mamy"^{36/}. Jako uzupełnienie wysyłki Potocki dołączył dużą ilość monet różnych zagranicznych i medali srebrnych.

Część kolekcji Lubomirskiego została sprzedana w 1814 r. księciu Henrykowi Lubomirskiego, z rąk którego przeszła na własność Zakładu Narodowego im.Ossolińskich we Lwowie, gdzie znajdowała się do 1939 r. Pozostałość

^{36/} AGAD, APP 259, s.1.

cią tej transakcji jest inwentarz p.t. "Opisanie Medalów tyczących się historii polskiej, nabytych przez J.O. Księcia Henryka Lubomirskiego od Jaśnie Wielmożnego Hrabiego Stanisława Potockiego Prezesa^s Senatu Królestwa Polskiego, a które były dawniej własnością J.O. Księcia Stanisława Lubomirskiego Marszałka W.Kor."^{37/}. Pozostałe resztki kolekcji Lubomirskiego Potocki prawdopodobnie włączył do swego zbioru lub też stały się one przedmiotem różnych pomniejszych transakcji: sprzedaży lub wymiany.

List Stanisława Kostki Potockiego do małżonki z 18 maja 1794 r., pisany w Dreźnie, dostarcza kolejnych danych, dotyczących kształtu kolekcji z tego okresu oraz jej dalszych losów: "[...] powinienem odpowiedzieć na sprawę poruszoną w twym ostatnim liście, którą pominąłem przez nieuwagę. Jest to sprawa medali. Pytasz mnie, jakie są te, których się pozbyłem? Najpierw wszystkie dukaty, prócz tych z Polski, które - o ile sobie przypominam - były sprawą 200 dukatów. Znajdziesz tę pozycję w Rejestrze Medali. Trzeba je wykreślić całkowicie. Secundo wszystkie medale złote zagraniczne, które o tyle o ile sobie przypominam, były obiektem w cenie 600 dukatów. Cała reszta, czy to medale polskie, czy zagraniczne, pozostała nietknięta. Co więcej, powiększyłem zbiór medali o 10 do 12 medali złotych polskich, dużo srebrnych, które rozpoznasz po tym, że nie są wpisane do Katalogu.* W małej kolekcji medali antycznych z brązu, które kosztowały mnie ponad 30 dukatów, znajdują się rzadkie okszy. Z całego zbioru medali miedzianych ruskich, które dał mi Wielhorski, powinny

^{37/1} M a n i k o w s k i, O poglądach, o.c.s. 158, przypis 189.

się znajdować w kolekcji dublety; można więc zachować je dla nas. Tak samo małą kolekcję monet złotych i srebrnych, które przywiózł mi Morski z Hiszpanii. Mówisz, że jej brak, a tymczasem to pewne, że ją zostawiłem w moim biurku w Gabinetcie toaletowym, skąd widocznie została zabrana po moim wyjeździe; co więcej w tym samym biurku zielona sakiewka z kilkoma polskimi medalami, które dał mi Lanckoroński; były tam złote i srebrne i dużo małych monet rosyjskich.

Ale, aby zrobić dobry Katalog tych medali, trzeba by mieć te, które zostały zastawione. W każdym razie radziłbym ci wykupić z zastawu [7..7]. Ułożyć je we właściwym porządku w dwóch biurkach twego ojca. Dać je do wyceny i w najgorszym wypadku, jeśli nie możesz ich sprzedać - dać je pod zastaw wszystkie, uporządkowane. Jeżeli wszystko, co tam jest, było za 3000 i kilkaset dukatów, powinno z tego zostać ponad 2000 ceny rzeczywistej - byłoby więc bardzo słuszne, gdybyśmy z tego mieli 2.500 dukatów; te 3000 to cena [zbioru?] jako rzadkości, która posiada swoją wartość. W ostateczności radzę ci je dać do uporządkowania Albertrandiemu, który niczego innego nie pragnie; zrobić kopię katalogu, wykreślając to, czego brakuje, a dodając te, które przybyły.

Co do katalogu obrazów i prospektu, pošlę ci je najbliższą pocztą, trzeba namówić /do ich nabycia/króla, jak bardzo słusznie mówisz"^{38/}.

38/ "Listy Hr.Stan.Potockiego do Małżonki od roku 1791 do roku 1808", AGAD, APP 262/II, s.72 /oryginał listu w języku francuskim.

Ostatnie zdania listu dotyczą propozycji sprzedaży zbioru numizmatycznego, przedstawionej już w 1793 r. m.in. za pośrednictwem generała Konarzewskiego biskupowi Albertrandiemu. Oferta ta odnosiła się do zamiaru sprzedaży oprócz medali marmurów, obrazów i innych dzieł sztuki. Sprawa ta nie doszła do skutku ze względu na ograniczone możliwości finansowe Stanisława Augusta w tym czasie^{39/}.

Okolo jedenastu lat trwały starania Stanisława Kostki Potockiego o powrót do kolekcji wypożyczonych Hugonowi Kołłątajowi medali, poparte szczegółową dokumentacją w postaci listów ułożonych chronologicznie od roku 1794^{40/}. Jak stwierdza Tadeusz Mańkowski, "Pasja kolekcjonerska wiedzie nieprzebierającego w środkach Kołłątaja na manowce. W roku 1794 miał on przywłaszczyć sobie zbiór medali Stanisława Potockiego, który wzajemnie, szukając z tego powodu zaspokojenia swych pretensji na majątku Kołłątaja, zabrać miał po jego śmierci połowę obrazów z jego galerii^{41/}". Zbigniew Rewski, omawiając działalność Hugona Kołłątaja, opiera się na opinii Jana Morewińskiego, który ustalił na podstawie inwentarza z 1799 r. spisane przez Stanisława Kostkę Potockiego, że w 1795 r. Potocki uzyskał cztery obrazy od Kołłątaja pod zastaw zbioru medali, wywiezionego przez tegoż Kołłątaja w pośpiechu po upadku powstania kościuszkowskiego^{42/}. Dwa z tych obrazów zostały

39/ T. M a ń k o w s k i, Galeria, o.c., s.167.

40/ Zob. początkowe karty poszytu APP 140.

41/ T. M a ń k o w s k i, Galeria, o.c., s.167.

42/ Z. R e w s k i, Zagadnienia sztuki w działalności Hugona Kołłątaja, Wrocław 1953, s.55-56.

sprzedane, dwa pozostałe wzbogaciły wilanowską galerię malarstwa^{43/}. Opinie badaczy co do dalszych losów kolekcji nie były zgodne. Sprawę tę wyjaśniają wzmiankowane wyżej listy, które mówią o tym, że w efekcie dalszych perturbacji ów zbiór medali trafił wreszcie do rąk Jerzego Wielhorskiego jako zastaw na sumę 1200 dukatów. Wieloletnie pertraktacje toczyły się aż do stycznia 1805 r.^{44/}, kiedy to z prawdziwą radością Stanisław Potocki w liście do swego syna, Aleksandra, donosi: "[...] odzyskałem w końcu medale, które z niewoli egipskiej wykupiłem, za 1200 dukatów. Paru brakuje, jest to bardzo piękna i interesująca kolekcja"^{45/}.

Wiele medali trafiło do kolekcji Stanisława Potockiego w pojedynczych egzemplarzach; były one mile widzianą i uznaną formą upominku w środowisku zbieraczy. I tak np. w liście Katarzyny z Potockich Kossakowskiej /ciotki obu braci Potockich/ do Ignacego, pisanym z Krystynopola w dniu 11 września 1789 r., znajduje się wzmianka: "Komunikuję J.W.Panu, listu oryginalnego [sic!], którego mam ze Lwowa od J.W.Pana Kamienieckiego [...], a że tu dostałam numizmu bardzo dawnego ofiarowuję go J.W.Panu lub jeżeli J.W.Stanisław nie ma go w swojej kolekcji to mu J.W.Pan dasz. Życzę, abyście sobie tak postępowali jak na tych numizmach ludzie, co byli, a umizgalskim i nieszczerością i szalbierstwem idą-

^{43/} Z. R e w s k i, o.c., za J. M o r a w i ń s k i m, Galeria Wilanowska, rozdz.IV: Sprawa o medale /maszynopis zaginiony/.

^{44/} Zob.AGAD, APP 140.

^{45/} "Listy Hr.Sta.Potockiego do syna",AGAD,APP 263/I.

cym nigdy wiary nie dawali [Ligber]”^{46/}.

Niektóre z medali były celowo wykonywane na własne zamówienie Stanisława Potockiego. Zachowała się jego korespondencja, dotycząca zamówień tego typu u sztycharza Ligbera. W liście z 19 marca 1806 r. hrabia zawarł umowę na piśmie "[Ligber] o wysztychowanie przez tegoż na blaszę 13tu Medalów królów polskich z obu stron z przyzwolonym pod temiż napisem, tejże wielkości, jakiej są wybrane rzeczony medale. Robota ta ma być skończona za miesiąc dziewięć a najdalej na N.Rok 1807 od daty powyższej. Wszelkie koszta tej roboty jako to blachę, wysztychowanie onże przyjął na siebie, Pan Ligber, a to za umówioną ogólnie za tę robotę sumę 20 dukatów, w Monecie, która ma być wypłacona trzema ratami, to jest przed wszczęciem roboty 20 dukatów, a przy oddaniu ostatniego medalu resztę to jest 40 dukatów”^{47/}. W dwa lata później /w 1808 r/ ten sam Ligber zwraca się w liście do Potockiego z prośbą o wypożyczenie portretu króla saskiego, który hrabia przywiózł z Drezna^{48/}. Wizerunek ten był potrzebny artyście jako wzór do medalu z podobizną Fryderyka Augusta, który to medal zamówiło u Ligbera Warszawskie Towarzystwo Literackie.

Potocki utrzymywał intensywne kontakty z zagranicznymi kolekcjonerami. Były one szczególnie bliskie w wypadku naczelnika Biura Skarbu Senatu w Paryżu za czasów Napoleona, korespondenta Potockich, Grivault de la Vin-

46/ AGAD, APP 279 b/V.

47/ Teki Łopacińskiego w Ośrodku Dokumentacji Zabytków CZM i OZ nr inw.175/III, s.26.

48/ List z 6 września pisany w Warszawie: AGAD, APP 265/I-4, "Listy obojętne do Hr.St.Potockiego z r. 1786/7 do 1819".

celle. Poznał go Potocki przed 1808 r., podczas swej ostatniej podróży do Paryża, za pośrednictwem swego dawnego wychowawcy, Parandiera^{49/}. Grivault pośredniczył w wielu zagranicznych transakcjach i sam, będąc zapalonym kolekcjonerem, dostarczał informacji o rozmaitych kolekcjach wybitnych zbieraczy dzieł sztuki. Dzięki tej znajomości w bibliotece Potockiego znalazł się drukowany własnym nakładem przez Grivaulta prospekt katalogu jego własnej kolekcji, którego też był autorem^{50/}. Równie cenną znajomością były kontakty z baronem Dominique-Vivant Denonem, sztycharzem, dyrektorem muzeów francuskich za Napoleona I i dyplomata, częstym gościem salonu ks. Lubomirskiej w Paryżu^{51/}. W 1807 r. Denon przebywał w Warszawie jako inspektor muzeum paryskiego w związku z wywozem obrazów Bacciarellego, Canaletta, Palmę mł. z katedry warszawskiej do Paryża^{52/}. Był on wtedy gościem Stanisława Potockiego w Wilanowie, gdzie wyraził najwyższy podziw dla znanego portretu Potockiego pędzla J.L. Davida^{53/}. Należy przypuszczać, że Denonowi

49/ Wypisy J. M o r a w i ń s k i e g o, ODN Muz.w Wil.M.Żr.156: uwagi na marginesie notat z działu "Listy Cudzoziemców do Hr. Stanisława Potockiego Prezesa Rady Stanu i Ministra od r.1807 do 1821 pisane" /AGAD, AFP 270/8/.

50/ J.w., list G.de La Vincelle z 1818 r. z Paryża /AGAD, AFP, 265/3/.

51/ B. M a s z k o w s k a - M a j e w s k a, o.c.

s.64. 52/ M.L. B e r n h a r d, "O sztuce u dawnych", o.c. s.517-18, zob. też T. M a ń k o w s k i, Galeria Stanisława Augusta, o.c., s.150. St. Potocki znał dobrze dzieło D e n o n a "Voyage dans la basse et la haute Egypte, pendant les campagnes du General Bonaparte [...]", Paryż 1802, miał nawet 2 egz. w swej bibliotece, zachowane do dzisiaj. Wzorował się na nim, pisząc rozprawę "O sztuce u Chińczyków", stanowiącą jeden z rozdziałów nie wydanej pracy "O sztuce u dzisiejszych".

53/ Ł. Gołębiowski, o.c., s.236.

właśnie zawdzięczamy zespół odlewów medali z mastyksu o tematyce napoleońskiej, które zachowały się do dziś we wspomnianych wyżej wilanowskich medalierach. Denon był współautorem większości medali w tym zespole, obrazującym całą epopeę napoleońską, od kampanii włoskiej Bonapartego w 1796 r. aż do Restauracji Bourbonów/11.6/. Zbiór ten był ostatnim etapem kolekcji hr. Stanisława; datą najpóźniej wykonanego medalu-odlewu jest rok 1820. Chronologiczny układ obiektów oraz kolejna ich numeracja świadczy o istniejącym wówczas katalogu, obecnie nie zachowanym. Po śmierci Stanisława Kostki Potockiego jego kolekcja pozostała w zbiorach wilanowskich, gdzie została włączona w latach późniejszych do "Wielkiego Gabinetu Numizmatycznego", udostępnionego zwiedzającej publiczności^{54/}. Mimo, że nie zachował się obecnie cały zbiór Stanisława Potockiego, cenną dla nas pozostałością jest jego dorobek naukowy, gdzie oprócz szczegółowych katalogów istnieją rozprawy dotyczące ciekawszych obiektów z zakresu numizmatyki. Są to prace pt. "O denarze Bolesława Chrobrego", "Opisanie numizmatów trzech króla Stefana Batorego [..]" oraz obszerna "Rozprawa o medalach mianowicie narodowych, w względzie ich użyteczności i sztuki, czytana na Zgromadzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk, roku 1806", drukowana później w "Pochwałach, mowach i rozprawach Stanisława hrabi Potockiego [..]"^{55/}. Rozprawa ta jest właściwie krótką historią medalierstwa ze zwróceniem szczególnej uwagi na historię medali narodowych.

54/ F. F r y z e , J. C h o d o r o w i c z, Przewodnik, o.c., s. 90.

55/ /St. K. P o t o c k i/, Pochwały, mowy i rozprawy [..], Warszawa 1816.

Medalierstwo traktuje Potocki jako godnego reprezentanta polskiej kultury, stawiającego ją na równi z innymi krajami Europy. Medale uważa za najtrwalsze i najwierniejsze pomniki historii. Są one według niego odbiciem tendencji i kierunków w sztuce i nauce kraju. Ze względu na różnorodność materiałów, z jakich powstają, dostępne są szerokiej publiczności, spełniając rolę dydaktyczno-oświeceniową, równocześnie zaś zaspokajając gusty kolekcjonerskie. Warto tutaj przytoczyć słowa Stanisława Potockiego, zawarte w tej rozprawie, stanowiące motto przewodnie jego działalności w zakresie medalierstwa. Słowa te wypowiedział z okazji ukazania się księgi o polskich medalach pióra Albertrandiego:

"Dzieło to albowiem stanie się iawnym tego dowodem, że dawni Polacy, nie tylko ubiegali się z najpierwszemi narodami w Europie o nabycie sławy, ale i o uwiecznienie jej pomnikami godnemi oświeconego narodu, i że wśród zwalisk oyczyzny znajdują się dziś jeszcze Polacy, którzy gromadząc zabytki jej sławy, wrywają je zapomnieniu, i składają w kościele pamięci. Dzięki i chwala tym, którzy łącząc wieniec nauk z wieńcem oświeconego obywatelstwa, odpowiadają tak szlachetnym sposobem oczekiwaniu publiczności i zamiarom towarzystwa naszego"^{56/}.

56/ J.w.; chodzi o dzieło J. A l b e r t a n d i e g o pt. "Historia polska ostatnich trzech wieków medalami zaświadczone i objaśniona", rkps opublikowany przez E. R a c z y Ń s k i e g o, Gabinet medalów polskich [..], 4 tomy, Wrocław 1838-43.